

УДК 340.12(091)(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.45>

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ ПЕТРА ЛОДІЯ

Геревич М.О.,

*доктор філософії, доцент кафедри теорії
та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-0842-2828*

Марушка М.Т.,

*студентка,
юридичний факультет
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0009-0006-0631-4707*

Пішта В.І.,

*доктор філософії, доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0003-2769-7189*

Геревич М.О., Марушка М.Т., Пішта В.І. Філософсько-правові ідеї Петра Лодія.

Цю статтю присвячено проблематиці філософсько-правових ідей Петра Лодія, а саме характеристиці основних світоглядних орієнтирів творчої постаті мислителя, виокремивши його правові, політичні, культурні та, зокрема – філософсько-правові ідеї.

Методами дослідження є загальнонаукові й спеціально юридичні методи.

Петро Лодій – видатний представник закарпатської прогресивної інтелігенції, вчений філософ, правознавець, педагогічний діяч. У цій статті детально досліджено філософські ідеї правового напрямку, серед таких можна виокремити філософські концепції розуміння поняття держави, категорій волі та справедливості та інші антропологічні проблеми, на яких зосереджувалася увага мислителя.

Детально проаналізовано вплив інших мислителів на формування філософсько-правових ідей Лодія, серед яких слід виокремити постаті Іммануїла Канта та Христіана Вольфа. Будучи одним із найбільш прогресивних мислителів Срібної Землі свого часу, Лодій був вольфіанцем, що відобразилося і у його правових та державницьких поглядах поглядах.

Філософ був прихильником теорії природного права, зосереджучи увагу на проблемі походження права, формування законів та відводячи основну роль у питаннях правозастосування волі особи та правосвідомості. Особливої уваги філософ приділив питанню класифікації законів, яка характеризується максимальною структурованістю та логічністю. Дається в знаки те, що мислитель багато років викладав логіку і є автором декількох праць у даній сфері. Вчений виділяє декілька видів законів, а саме – публічні закони (нормативно-правові акти, які регулюють відносини між правителем і підданими), природні закони (норми, які випливають із самої сутності держави та існують незалежно від волі осіб), позитивні закони (норми, які виникають з волі Верховного правителя та необхідності ведення діловодства можуть бути легітимними лише за умови, коли вони не суперечать природним законам), всезагальні закони (правові норми, які є загальнообов'язковими для всіх держав), приватні закони (норми, які належать тільки конкретній державі і є загальнообов'язковими для населення тієї держави).

Також уваги заслуговує співставлення мислителем таких понять, як «верховна влада» та «громадянське суспільство». Дані поняття філософ розглядає у дусі європейського Просвітництва, ідейним прихильником якого був. Ототожнюючи громадянське суспільство із державою, просвітник стверджує, що верховна влада слугує для задоволення суспільних потреб громадянського суспільства.

Ключові слова: держава, громадянське суспільство, природне право, закон, благополуччя, воля, мораль.

Gerevych M.O., Marushka M.T., Pishta V.I. Philosophical and legal ideas of Petro Lodyi.

This article is devoted to the analysis of the philosophical and legal ideas of Petro Lodyi, in particular to the characterization of the main worldview orientations of the thinker's intellectual legacy, with an emphasis on his legal, political, cultural, and especially philosophical-legal concepts.

The research methodology is based on general scientific and special legal methods.

Petro Lodyi was an outstanding representative of the progressive intellectual elite of Transcarpathia, a philosopher, legal scholar, and educator. This article provides a detailed examination of his philosophical ideas in the legal domain, including conceptual approaches to the understanding of the state, the categories of will and justice, as well as other anthropological issues that occupied a central place in his thought.

Special attention is paid to the influence of other philosophers on the formation of Lodyi's philosophical and legal views, among whom Immanuel Kant and Christian Wolff deserve particular mention. As one of the most progressive thinkers of the Silver Land of his time, Lodyi was a follower of Wolffian philosophy, which was reflected in his legal and political views.

The philosopher adhered to the theory of natural law, focusing on the problem of the origin of law and the formation of legislation, while assigning a central role in the process of law enforcement to individual will and legal consciousness. Particular attention was paid to the classification of laws, which is characterized by a high degree of structure and logical coherence. This can be explained by the fact that Lodyi taught logic for many years and authored several works in this field. He distinguished several types of laws, namely: public laws (normative legal acts regulating relations between the ruler and the subjects); natural laws (norms arising from the very essence of the state and existing independently of individual will); positive laws (norms originating from the will of the Supreme Ruler and, due to administrative necessity, considered legitimate only insofar as they do not contradict natural law); universal laws (legal norms that are binding for all states); and private laws (norms applicable exclusively within a particular state and binding upon its population).

The philosopher also devoted attention to the correlation between the concepts of «supreme power» and «civil society». These notions are interpreted in the spirit of the European Enlightenment, of which Lodyi was an ideological adherent. By identifying civil society with the state, the Enlightenment thinker argued that supreme power serves to satisfy the social needs of civil society.

Key words: state, civil society, natural law, law, well-being, will, morality.

Постановка проблеми. Одним із видатних мислителів Прикарпаття періоду Просвітництва виступає Петро Лодій. Його філософсько-наукова думка є значним внеском у розвиток філософії та права. Мислитель має великий обсяг наукових напрацювань, де окреслює багато правових категорій та розкриває фундаментальні поняття.

Філософсько-правові думки вченого поширюються на широкий спектр державотворчих та правових процесів, при цьому охоплюючи міркування про походження держави, сутності закону та місця особи в системі суспільних відносин. Лодій запропонував власне визначення держави та окреслив принципи верховної влади. Також філософ притримувався концепції поділу влади на гілки.

Міркування вченого базуються на поширенні ідеї природного права. Зокрема, мислитель часто обґрунтовував, що держава виступає лише інструментом, який повинен гарантувати забезпечення природних невід'ємних прав кожної особи. Лодій наголошував, що ці права не створюються державою, а тільки визнаються нею і мають пріоритет над волевиявленням правителя. З цього він вибудовує концепцію, що позитивний закон є легітимним лише тоді, коли продовжує та деталізує природне право.

Слід наголосити, що філософські ідеї Лодія розвивалися в період кріпацтва, а тому у його твердженнях можна спостерігати критику кріпацтва через призму природної рівності осіб та поширення ідей єдиного громадянства.

Мета статті – здійснити правовий аналіз філософсько-правових ідей Петра Лодія та визначити роль філософії мислителя в сучасному світі.

Стан опрацювання проблематики. Філософська думка Лодія завжди приваблювала науковців, оскільки вона є унікальною та становить підґрунтя сучасної філософії. Багато вчених-правознавців, досліджуючи теоретичні аспекти держави та права, не рідко звертались до визначень мислителя. Зокрема, найбільшу увагу вчених привертає визначення Лодієм такого правового явища як «держава». Часто предметом дослідження життя та творчості мислителя виступало його активне поширення викладання українською мовою. Найбільшу увагу філософсько-правовим ідеям приділяли такі вітчизняні вчені як: В.В. Білецька, В.І. Галас, В.Є. Грабар, І.В. Музика, І.Б. Усенко, Ю.М. Ходанич, А. Ярчук.

Виклад основних положень. Лодій народився 1764 р. у родині священника на Прикарпатті. Навчався майбутній філософ у Львівському університеті, а згодом отримав у цьому ж університеті першу посаду викладача моральної філософії та метафізики. Пізніше мислителю вдалося стати деканом філософського факультету. Проте, викладання в університеті того часу не було легким через постійні дискримінаційні мовні прояви. Лодій під час свого викладання просував українську

мову, він навіть перекладав підручники з латини, що згодом зробило свій вплив на подальшу викладацьку роль професора. Саме через це, між професорами україномовних та латиномовних факультетів виникали протиріччя. Тому згодом вчений прийняв рішення покинути викладання в університеті Львову [1, с. 12; 2, с. 1-3].

Свою діяльність професора мислитель продовжив у Краківському університеті, а згодом в педагогічному інституті Петербургу. Протягом всього свого життя вчений займався викладацькою діяльністю, незважаючи на подальші спроби заборонити викладання філософії у вищих навчальних закладах [1, с. 14].

Філософсько-правові погляди Лодія сформувалися під час викладання у Львівському університеті. У цей період він зблизився з вольфіанством – вченням, що наголошує на самовдосконаленні людини. У контексті цього дослідження варто наголосити на тому, що протягом своєї діяльності мислитель здійснив переклади багатьох праць зарубіжних вчених на українську мову, а також видав свої відомі праці. Під час перекладу праць вченому вдалося запропонувати власну філософську термінологію українською мовою [3, с. 22].

Найвідомішими перекладами Лодія є праця Баумейстера «Наставлення Любомудрія Нравоучительнаго», яка також відома під назвою «Елементарна філософія», Цейлера «Приватне природне право», Феєрбаха «Кримінальне право». Мислитель видав свої відомі праці: «Теорія загальних прав, що містить у собі філософське вчення про природне загальне державне право», «Логічні настанови, які скеровують до пізнання та розрізнення істинного від хибного», «Роздуми про походження 4-х факультетів, які складають університети, про науки, які в них викладаються, та цілі оних» та «Повний курс філософії», яка так і не вийшла друком [2, с. 3-4; 3, с. 22-23].

Аналізуючи філософські підходи, можна визначити, що Лодій був прихильником деїстичного підходу. Про це свідчить те, що він належав до ордену ілюмінатів. Тобто, можна сказати, що він був прихильником філософської ідеї деїзму та вважав, що людина може досягнути панування над власними пристрастями тільки через освіту і моральне вдосконалення. Саме тому філософ активно намагався просувати освіту та моральне самовиховання. Вважав, що саме завдяки осмисленню кожною особою моральних цінностей та власної досконалості у суспільстві можна подолати соціальну нерівність, яка на той час була досить поширеною. Також неодноразово мислитель звертав увагу на те, що «філософія звільнила людей від ярма рабства, перемогла деспотизм і фанатизм» [1, с. 15].

Лодій намагався дати відповідь на безліч філософських питань в центрі яких поставала людина. Значну увагу у своїх дослідженнях він приділяв логіці та її ролі в процесі пізнання. Зокрема, вчений акцентував увагу на генетичному аспекті мислення та намагався досягнути яким чином людський розум оперує інформацією та формує судження. Лодій був одним з філософів, які детально вивчали теорію пізнання. Можна ствердити, що його філософія також перегукувалася з кантівською філософією. Він був послідовником Канта, проте деякі його ідеї все-таки заперечував [3, с. 23-24].

У контексті нашого дослідження можна виокремити декілька філософських ідей правового напрямку, зокрема, особливу увагу у своїх працях Лодій звертав на теорії походження держави, форми державного правління, принципи державного права, функції трьох гілок влади [1, с. 15].

Варто детальніше проаналізувати теорії походження держави відповідно до поглядів філософа: він заперечував насильницьку теорію утворення держави, тобто він вважав, що спочатку формувались утворення завдяки добровільному об'єднанню спільнот людей і при тому в середині спільноти всі були рівні. Проте, Лодій критикував філософів, які називали таке утворення державою, оскільки не було інституту підпорядкування, а панувала свого роду анархія. Тільки, з часом, коли у суспільстві виникла необхідність верховної влади, на думку філософа почала утворюватися держава. Адже наявність правителя у виді колегіального органу чи одноособово гарантує стабільність, безпеку та можливість державного утворення мати майбутнє. Лодій це обґрунтовано пояснював у своїх працях. При цьому вчений заперечував, що утворення державно-правових інститутів залежать від соціальних умов, вони виникають виключно з розумної людської природи [1, с. 15].

Неможливо не погодитись з твердженням, що держава може існувати лише тоді, коли в ній є влада. Оскільки, проаналізувавши історичний аспект утворення держав можна сказати про закладання розуміння того, що певну групу осіб, яка об'єдналася через проживання на певній території, задля спільної мети повинен хтось очолити. Якщо цього не станеться, то у цій об'єднаній спільноті виникне хаос і вона буде приречена на загибель. Тобто об'єднане суспільство має очолювати спеціально уповноважена особа, яка буде представляти цю групу осіб у відносинах з іншими державними утвореннями, контролювати дотримання безпеки всередині певної групи, вирішувати питання щодо війни й миру та мати ряд інших повноважень, які необхідні для забезпечення ефективного функціонування об'єднання.

У визначенні Лодія «державою – є нерівне суспільство вільних людей, які об'єдналися під єдиною верховною владою для досягнення загальної безпеки та благополуччя. Члени, які об'єдналися в одну державу, називаються громадянами (cives), а ті, хто не входять в об'єднання, мають назву іноземці (peregrini)» [4, с. 1]

З цього можемо зробити висновок, що стверджуючи про обов'язкову наявність в державі верховної влади, Лодій фактично заперечував рівність суспільства. Також у його визначенні держави спостерігається наявність спільної мети, задля досягнення якої суспільство вільних людей об'єдналося під верховною владою. Важливою категорією у визначенні виступає «вільні люди». Пояснюючи у своїй праці «Теорія загальних прав, що містить у собі філософське вчення про природне загальне державне право» цю категорію, філософ зазначав, що для того, щоб бути громадянином певної держави, нікому не можна бути підвладним. Проте, якщо вже особа знаходиться під владою інших, то вона не може бути частиною цього об'єднання. Тобто, зважаючи на роки життя філософа, коли ще існувало кріпацтво, це твердження є важливим, оскільки підкреслює заперечення мислителем можливість утворення держави кріпаками [1, с. 15; 4, с. 1].

Якщо розглядати життя та наукову діяльність Лодія можна помітити, що він активно боровся за скасування кріпацтва, оскільки вважав, що кріпацтво заперечує природні права людини. Хоч мислитель стверджував, що в державі суспільство є нерівним, при цьому заперечуючи існування кріпацтва, оскільки за його міркуваннями люди від природи є вільними і рівними. Кріпацтво означає не так нерівність, як неволю. А держава складається з вільних людей, хоч і нерівних за соціальним станом.

Проте цю ідею філософа можна трактувати й з іншого боку. Аналізуючи розвиток філософсько-правової думки, твердження «при своєму вступі в державу не були нікому підвладні», може свідчити про ідею єдиного громадянства. Зважаючи, на те, що Лодій був представником вольфіанської філософії державу він розглядав як цілісне об'єднання вільних людей, а не тільки територіальне формування. Підвладність означає стан підпорядкування або приналежності до певного угруповання, яке знаходиться під керівництвом. Тобто, можна сказати, що якщо особа вже належить до певного державного об'єднання, то вона є підвладною, оскільки керується тими законами, які діють на території цієї держави, видані владою тієї ж держави. Хоч на той час правової категорії «громадянство» не існувало як такої, в сучасності погляди Лодія можна розуміти саме під таким кутом [4, с. 1].

Філософ вважав, що мета такого об'єднання, а власне існування самої держави полягає в досягненні загальної безпеки та благополуччя. Якщо розглядати таке твердження в сучасному вимірі, то тут виникає логічне питання: чи реалізовується в сучасних умовах поставлена мета існування держави, те заради чого суспільство об'єдналося?

Відповідь на це питання можна дати, виходячи безпосередньо з етимологічного визначення мети. Тобто, метою можна вважати певну ідею, яку необхідно досягнути або ж напрям руху, кінцеву точку. Як можна помітити в сучасних умовах існування держави, досягнення безпеки та благополуччя є досить складним і не завжди вдається підтримувати ці фактори. Тому, навіть коли існування держави полягає в постійному забезпеченні безпеки та благополуччя громадян, вона намагається досягнути первісну мету. Проте, чи можна вважати цю мету виконаною, якщо найчастіше забезпечення безпеки відбувається за рахунок благополуччя. Тут важливим є знайти той баланс досягнення мети (безпеки та благополуччя суспільства), використовуючи при цьому мінімально необхідні засоби (обмеження прав і свобод громадян). У цьому проявляється також логічні твердження Лодія щодо пріоритету загальної безпеки над приватними інтересами.

У своїй праці Лодій наводить трактування поняття «безпеки», при цьому розрізняючи не тільки на загальну та приватну, але й зовнішню та внутрішню безпеку. Трактування зовнішньої та внутрішньої безпеки перегукується із сучасним розумінням цих видів безпеки для держави. Зокрема, зовнішня безпека – це відсутність загрози членам об'єданого суспільства від осіб, які не входять у це об'єднання, а внутрішня безпека – відсутність загрози від інших співчленів об'єданого суспільства, тобто відсутність заворушень, повстання всередині держави. Під загальною безпекою він розумів безпеку всього суспільства вцілому від деструктивних проявів з боку окремих осіб. Вже приватна безпека полягає у досягненні стану захищеності кожної окремої особи як члена спільноти від небезпеки, що виникає внаслідок міжособистісної взаємодії. Тобто, з цього можемо зробити висновок, що у філософсько-правових ідеях поняття загальної безпеки перегукується з поняттям національної безпеки, а приватна безпека постає фундаментом правопорядку [4, с. 2-3; 5, с. 9].

Звертаючись безпосередньо до трактувань мислителя морально-етичної категорії поняття «благополуччя», яке Лодій наводить у визначенні держави, він розмежовує благополуччя на приватне та загальне. Вони є різними поняттями, але при цьому складають одне ціле. Загальне благополуччя за міркуваннями філософа є тим фактором, що допомагає державі дійти до своєї мети та дозво-

ляє їй досягати максимально досконалого стану. Приватне благополуччя у трактуванні мислителя є таким станом особи, який створює можливість для всебічної її самореалізації та створює умови, які потрібні для гідного існування як особистості [4, с. 2].

Досить важливо звернути увагу на те, що у визначенні держави мислитель спочатку наводить правову категорію безпеки, а потім вже благополуччя. Проте, даючи правову характеристику цим двом визначенням, вчений спочатку бере до уваги благополуччя і вже потім безпеку. Це може пояснюватись тим, що Лодій вважав безпеку тією передумовою без якої про існування благополуччя не може йти мова. І поступово розкриваючи спочатку поняття благополуччя, вчений підводить до того, що без існування безпеки воно втрачає свій зміст.

Визначивши розуміння категорії «вільні люди» в філософсько-правових ідеях Лодія, звернемося до тлумачення «верховної влади» відповідно до його концепцій. Як вже було зазначено, в існуванні держави Лодій розуміє нерівність суспільства, тобто верховна влада стоїть вище у ланках суспільного поділу. Проте, це не свідчить про фактичне поневолення або ж навіть закріпачення суспільства чи його обов'язок беззаперечно підкорятися верховній владі. Оскільки інституційна роль влади полягає у служінні інтересам народу, вирішенні суперечностей, що виникають у суспільстві та забезпеченні загального блага шляхом регулювання суспільних відносин різними правовими способами.

Філософ чітко визначає, що верховна влада повинна бути незалежною, єдиною та рівною. У його працях можна помітити, що він поділяє верховну владу на: блюстительну, законодавчу, виконавчу та судову. Це нагадує сучасне розуміння поділу влади на три гілки, які взаємодіють між собою завдяки системі стримувань та противаг. Проте досить цікавим є виокремлення як окремої блюстительної влади, оскільки це не означає цілком виділення влади Верховного правителя, а тільки частини його повноважень, що стосується нагляду за сферами життя населення. Саме завдяки підкресленню існуванню цієї влади, філософ обґрунтовував її як стримуючий фактор, що не дозволяє закріпаченню суспільства, а навпаки сприяє захисту індивідуальної свободи від свавілля інших та нагляду за справедливістю. Вона покликана забезпечувати природні права індивіда і виступає свого роду гарантом того, що суспільство не перетвориться на об'єкт поневолення. Проте, також цей нагляд проявлявся в тому, що Верховний правитель мав мати точні відомості про кількість громадян та їх соціальний статус, рід занять, майновий стан та здатність проходити військову службу. Очільник мав право нагляду та контролю за приватними маєтностями підданих. Зараз частково блюстительну владу можна порівняти з функціонуванням Конституційного суду, який також здійснює нагляд за відповідністю нормативно-правових актів Конституції та є гарантом непорушності природних прав людини [6, с. 127; 1, с. 16; 4, с. 8].

Вчений також виділяв законодавчу владу, проте, у його працях можна помітити таку спрямованість, що право видавати закони належала Верховному правителю. Тобто, він не виділяв окремого органу, компетенція якого б спрямовувалася лише на прийняття законодавчих актів. Ідея саме такого твердження полягає в тому, що управління підданими належить Верховному правителю на основі виданих ним законів. Тут також філософ наголошує, що свобода дій кожної особи не залежить від законодавчої влади, в тому випадку, якщо такі дії не суперечать закону. Проте, мислитель також зазначав, що функціонування законодавчої влади є неможливим без існування Верховного правителя та виконавчої влади [6, с. 127; 1, с. 17; 4, с. 59-60].

Щодо виконавчої влади, то Лодій у своїй праці детально не проаналізував її роль у функціонуванні держави. Проте, вказав, що без виконавчої влади гарантовані права були б безкорисними, а верховна влада недостатньою. Також Лодій наголосив, що окремо жодна гілка влади не може існувати, а тільки разом взаємодоповнювати одна одну. Сьогодні можна так само простежити, що гілки влади функціонують та взаємодіють між собою на основі системи стримувань і противаг [4, с. 89, 59].

Під час правового аналізу судової влади на основі концепцій Лодія, можна помітити, що він визначав її як гарантію громадянських прав підданих та владу, якій належить розгляд і вирішення спорів між підданими. Вже тут філософ включав до судової влади Верховний суд та третейські суди. Але вважати судову владу відділеною від інших гілок влади, відповідно до філософсько-правової концепції філософа було б помилково, оскільки він зазначав, що Верховний правитель теж вправі вирішувати розбіжності, які виникають між громадянами держави [6, с.127; 4, с. 104].

Можна помітити, що Лодій не виокремлює владу Верховного правителя як окрему гілку влади, але він надає його ролі в державі особливу роль. Звичайно, сьогодні також можна спостерігати, що інститут глави держави не виокремлюється як окрема гілка влади, хоча деякі вчені виділяють арбітражну гілку влади, до якої власне і відносять главу держави. Особлива роль Верховного правителя в філософсько-правових ідеях вченого полягає в тому, що він наділений широким колом повноважень. До виключних повноважень Верховного правителя належить підтримання обороноз-

датності держави, застосування каральних санкцій, забезпечення соціально-економічного розвитку, забезпечення освіти та моральність вищих посадових осіб, підтримка територіальної цілісності. Також у твердженнях Лодія можна спостерігати й те, що Верховний правитель має цілковите право втручатися в приватну автономію особи. Зокрема, очільнику належить право втручатися у виховання батьками своїх дітей, мати інформацію про стан сімейств. Пояснюючи легітимність такого втручання філософ зазначав, що громадяни є частиною держави і для досягнення мети держави потрібно наглядати за їхнім добробутом всередині сім'ї, щоб мати повну інформацію на що може розраховувати держава з боку того чи іншого індивідуума (скільки дітей має сім'я, яким чином вона може забезпечити державі підтримку під час виникнення надзвичайних ситуацій). Тобто з цього випливає, що Верховний правитель тісно пов'язаний зі своїми підданими. Їх взаємозв'язок пояснюється наявністю в обох сторін прав та обов'язків. Проте, також вирізняється така особливість, як те, що піддані не мають права піддавати під сумнів дії Верховного правителя і діяти відповідно до своїх міркувань [6, с. 128; 1, с. 16; 4, с. 62-67].

Зрештою можна сказати, що Лодій дотримувався принципу неподільності верховної влади. Мислитель не заперечував, що три гілки влади можуть поєднуватися в руках Верховного правителя, незалежно від того чи це є колегіальний орган чи одноособовий. На його погляд єдність волі держави, могло б забезпечити загальне благополуччя. Проте, поглянувши в сучасності на такий механізм формування влади, можна сказати, що він може залишатись недієвим та суперечливим, оскільки існує ризик узурпації влади та встановлення тоталітаризму. Можна припустити, що Лодій дотримувався принципу єдності верховної влади і не допускав її поділу через те, що у разі розділення влади у державі важко буде забезпечити безпеку. Проте, з історичного аспекту ми можемо побачити, що єдність влади не гарантує безпеку, а навпаки може становити загрозу внутрішньому правопорядку та розвитку демократичного суспільства.

Лодій одним з перших філософів доби Просвітництва розглядав та аналізував співвідношення верховної влади та громадянського суспільства. Проте, мислитель ототожнював громадянське суспільство з державою. Для подальшого аналізу цієї філософсько-правової концепції необхідно визначити власне поняття «громадянського суспільства». Громадянським суспільством в сучасному розумінні можна вважати об'єднання декількох людей для самостійного задоволення їх прав та інтересів без залучення державних ресурсів. Він визначав громадське суспільство як об'єднання осіб задля досягнення спільного блага, при цьому маючи природні права та обов'язки перед суспільством. Верховна влада слугує для задоволення суспільних потреб громадянського суспільства [4, с. 1-3; 7, с. 31].

Також філософ, як досвідчений правознавець не міг оминати правового аналізу поняття «закону», оскільки ця правова категорія нерозривно пов'язана з самою державою. За твердженням мислителя держава не може існувати без законів, прав та обов'язків, оскільки вони постають з самої мети держави. При цьому Лодій наводить такі види закону: 1) публічні закони – нормативно-правові акти, які регулюють відносини між правителем і підданими; 2) природні закони – норми, які впливають із самої сутності держави та існують незалежно від волі осіб; 3) позитивні закони – норми, які виникають з волі Верховного правителя та необхідності ведення діловодства можуть бути легітимними лише за умови, коли вони не суперечать природним законам; 4) всезагальні закони – правові норми, які є загальнообов'язковими для всіх держав; 5) приватні – норми, які належать тільки конкретній державі і є загальнообов'язковими для населення тієї держави [4, с. 3].

Мислитель наголошував на існуванні в будь-якій державі необхідних законів, які не застосовуються та випадкових законів, які знаходять широкий вжиток. Це розмежування може вказувати, на те, що необхідні закони випливають із самої природи природного права, але не часто застосовуються. Проте, випадкові закони, які виникають із певних обставин, використовуються більш часто, оскільки спрямовані на вирішення певної ситуації. Тобто мають більш казуальний характер, а не абстрактний [4, с. 69].

Однак Лодій вдається до розуміння закону як такого, що має надприродне та божественне походження. У перекладеній праці Баумейстера «Елементарна філософія» вказано, що Лодій приримується також такого твердження, що закон та обов'язок є невіддільними і взаємопов'язаними. Власне сам обов'язок визначає закон, якого необхідно дотримуватися. Тут можна зробити такий висновок, що мислитель визначає закон як закріплений обов'язок. Також в ідеях мислителя можна спостерігати відмінність від сучасного розуміння відповідальності за порушення закону. Тобто, Лодій стверджує, що закон є обов'язковим для виконання лише тому, кому він був доведений до відома. З одного боку це є цілком логічно і становить важливий аспект правової визначеності закону. Проте, на сьогодні діє принцип «незнання закону не звільняє від відповідальності» [8, с. 86].

Такий відрив в філософсько-правових поглядах Лодія та розуміння закону в сучасності можна пояснити тим, що відповідальність як правова категорія у розумінні мислителя була нерозривно

пов'язана зі свідомістю окремої особи. Індивід може відповідати за порушення лише в тому випадку, коли він усвідомлює, що вчинив протиправну дію, яка явно суперечить правовим приписам та закріпленим у суспільстві нормам визначених законом. Наявність у сучасному праві принципу «незнання закону не звільняє від відповідальності» пояснюється потребами досягнути в суспільстві стабільності. Оскільки, якщо спиратися на твердження Лодія, то таке розуміння могло б призвести до масових зловживань та поширення безкарності в суспільстві. Проте, також потрібно розуміти те, що на той час суспільство не мало такого доступу до інформації який існує на сьогодні. Зокрема, зараз здійснюється публікація законодавчих актів на офіційному сайті та в друкованих вісниках, що дає змогу для доступу всім громадянам до прийнятих законів. Якщо особа не знала за ту чи іншу правову норму, а вона була опублікована належним чином, то це відповідальність виключно вказаної особи.

Оскільки Лодій був не тільки філософом, але й мовознавцем, він перекладав чимало праць. Як вважають дослідники його філософії, саме на основі праці Баумейстера «Елементарна філософія» мислитель розробив концепцію природного права та запропонував власне поняття природного права. Під природним правом мислитель розумів практичну науку, про фундаментальні природні закони, керуючись якими індивід здійснює вибір на користь добра та утримується від протиправних діянь. Якщо ж особа не знає про природні закони, вона дуже часто вчиняє правопорушення [8, с. 85].

Слід врахувати те, що Лодій читав курс лекцій філософських наук, зокрема й природне право, що стало основою його фундаментальних праць з філософії права. Концепція природного права визначає, що людина наділена природними правами, які існують незалежно від волі законодавця і є невід'ємними. Всі його праці опираються саме на природне право. Не дивно, що мислитель запропонував власну систему природного права, яка базувалася на рівності всіх людей у праві на життя, свободу та власність [1, с.15].

У ході цього дослідження варто звернути увагу на сміливий на той час висновок мислителя про походження права. Лодій чітко зазначав, що права не створюються державою, а лише закріплюються нею. Твердження про те, що держава виступає творцем права, суперечить сутності права, адже воно існувало, ще до появи держави. З цього твердження випливає, що головною функцією держави виступає гарантування та забезпечення права. Проте, мислитель не заперечує існування позитивного права, тобто того права, яке створює держава і яке виникає з її мети [1, с. 18].

Висновки. Отже, зробивши правовий аналіз філософської думки Лодія можна сказати, що окрім питань, які стосуються людини та її буття, а також глибоких роздумів про сенс існування, мислитель звертав увагу і на такі важливі категорії як право, держава, влада та закон. Лодій був прихильником вольфгангівської філософії та його вважають послідовником І. Канта. Протягом свого життя він здійснив переклад багатьох праць зарубіжних вчених і сам став автором праць, які зараз високо цінуються і мають вагомий значення для розвитку філософської думки. Ці переклади та оригінальні тексти широко застосовуються сучасними мислителями та дослідниками правових понять.

Вагомий значення у філософсько-правових ідеях мислителя постає трактування «держави». Оскільки вчений обґрунтовано пояснює своє визначення та розуміння понять, які входять до такого трактування. Зокрема, вчений запропонував поділ влад на чотири гілки, при тому обстоюючи концепцію єдиної влади, яка зосереджується в руках Верховного правителя. Відповідно до тверджень Лодія, Верховний правитель посідає особливе місце в державі і має широке коло повноважень.

Велику роль вчений приділив визначенню закону, стверджуючи, що закон має надприродне та божественне походження при цьому, право видавати його належить Верховному правителю. Також мислитель систематизував закони, поділивши їх на різні категорії. Особливу увагу він приділив розумінню відповідальності, а саме тому, що особа може нести відповідальність, лише якщо норма, яка прописує певне діяння як протиправне, була доведена до її відома.

Сміливим на той час можна вважати твердження філософа про походження права, оскільки мислитель підтримував концепцію природного права. За його ідеями держава не є творцем прав, вона тільки їх закріплює і виступає гарантом їх дотримання. Людина від природи наділена правом на життя, свободу та власність. Вони є невід'ємними та недоторканими, в той час як існування кріпацтва та свавілля заперечує це. Тому мислитель активно виступав за скасування кріпацтва та досягнення благополуччя у суспільстві. Філософсько-правові ідеї розуміння права та держави Лодієм лягли в концепцію розуміння цих правових явищ у сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Усенко І.Б., Музика І.В. П.Д. Лодій: філософ, правознавець, просвітник. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 12–19. URL: <https://share.google/UIB8CedgHNNHsjhupw>.

2. Білецька В.В. Вольфганська філософія П. Лодія у творчій спадщині І. Мірчука. *Electronic Archive of the Ukrainian Medical Stomatological Academy*. С. 1–5. URL: <https://files01.core.ac.uk/download/200102716.pdf>.
3. Ярчук А. Філософсько-логічні настанови Петра Лодія: матер. X Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 15 травня 2025 р.). Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2025. С. 22–24. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/44072/1/1.pdf>.
4. Лодий П. Теория общих прав, содержащая в себе философское учение о естественном всеобщем государственном праве / П. Лодий. СПб.: Тип. Департамента Внешней торговли, 1828. 477 с. URL: <https://play.google.com/books/reader?id=uxSe3pmYYjoC&pg=GBS.PA4&hl=uk>.
5. Галас В.І., Попович Т.П., Грабар В.Є. У витоків вітчизняного права: П. Лодій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Випуск 46. Т. 1. С. 7–9. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d458b7c2-efbb-4b79-b7d9-11f37dae6e20/content>.
6. Круглашов А., Недокус І., Ротар Н., Ярмистий М. Історія ідей і концепцій державної влади та публічного управ-ління в Україні: енциклопедичний довідник / За заг. ред. Ярмистого М.В. Чернівці: Букрек, 2016 . 272 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/388145773_ISTORIA_IDEJ_I_KONCEPCIJ_DERZAVNOI_VLADI_TA_PUBLICNOGO_UPRAVLINNA_V_UKRAINI/link/678bac8882501639f5f74570/download?_tp=eyJjb250ZXh0Ijpb7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19.
7. Куракін О.М., Романов М.Ю. Генеза поняття «громадянське суспільство». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Випуск 35. Т. 1. С. 28–32. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0bb16eca-8f86-41ba-8189-d41ef8ca32b1/content>.
8. Ходанич Ю.М. Право та закон у праці Х. Баумейстера «Elementa Philosophiae», перекладеної П. Лодієм. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Випуск 72. С. 83–87. URL: https://library.navs.edu.ua/files/publikacii_pracivnikiv/galay_vo/galay_vo_1.pdf.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.12.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026